

Kisüzemi tej és tejtermékek előállítását befolyásoló tényezők vizsgálata

Kömüves Zsolt,¹ Lukács Balázs²

Abstract **An Examination of Factors Affecting the Small-Scale Production of Milk and Dairy Products.** The paper examines the factors influencing the competitiveness of milk production. It aims at revealing and characterising natural features, physical, biological, social, economic (market-) and human factors by pointing out the most significant differences at the same time. The paper analyses the efficiency of selected family farms in terms of size, quality, technology and carrying capacity. Finally, the most important relationships are presented and the three most important factors influencing production are highlighted on the basis of the results such as soil, nutrition and livestock.

Keywords family farm, efficiency, economy, competitiveness

Bevezetés

Magyarország gazdaságában helyet foglaló családi gazdaságok, az utóbbi évtizedek folyamán kisebb, nagyobb ütemben, de egyre nehezebb körülmények között gazdálkodnak. A 2004-es Európai Unió csatlakozásának köszönhetően, a Közös Agrárpolitikában számos célt tűztek ki annak érdekében, hogy a mezőgazdaságból élők, megfelelő minőségű, mennyiségű terméket legyenek képesek előállítani a tisztességes jövedelemszerzés mellett. Sok esetben ezek a támogatási lehetőségek ellehetetlenülnek azáltal, hogy a pályázati kritériumoknak nem voltak képesek a családi gazdaságok megfelelni. Ezek a körülmények indokolták többek között a szükséges likviditást, fizetőképességet javító fejlesztések alkalmazását.

A dolgozatunk során több gazdaság példáján keresztül kívánjuk bemutatni a gazdaságos tejtermelés feltételeit. A témaválasztásunkat a kisüzemi tejtermelésben rejlő kiaknázatlan potenciálok motiválták. Az eddigi tapasztalataink során úgy gondoljuk, hogy a mezőgazdaságban dolgozó kiscsaládos gazdaságok, családi vállalkozások megélhetése, tisztes jövedelemhez jutása még mindig nehéz. Ez nem csak az állatállománytól, területmértétől függ,– ugyan tény hogy főleg ezek a meghatározóak a vállalat működésé-

¹ Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar

² Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar, egyetemi hallgató

hez szükséges pénzeszközök biztosításában – hanem a rendelkezésre álló önerőtől, kiegészítő jövedelemforrásoktól és a pályázati támogatási kritériumoktól.

Mivel az egyik szerző saját családi – tejtermelő – gazdasággal rendelkezik, így esett a választásunk a kisüzemi tejtermelésre. Ezáltal első kézből származó információkhoz jutottunk a gazdaságos termelést befolyásoló külső és belső tényezőkről. Igyekeztünk minél nagyobb betekintést nyerni arra vonatkozólag, hogy a felhasznált adatok valóban a tényleges helyzetet mutassák. Kutatásunk célja volt, hogy a tejtermelő kisgazdaságok helyzetét megismerjük, illetve meghatározzuk, hogy a gazdasági tevékenységük során fellépő nehézségek mellett, mennyire képesek jövedelmezőségüket megőrizni. Kíváncsiak voltunk arra, vajon hogyan vélekednek az összefogás szükségességéről, annak érdekében, hogy termékeiket megfelelő áron a piaci kereslet kielégítésére szolgáljon? A tejet hol és milyen áron értékesítik? A tejfeldolgozás során rendelkezésükre áll-e olyan berendezés, amely lehetővé teszi a minőségi és olcsó termékek értékesítését?

A kapott eredményeinket összevetettünk más környékbeli gazdálkodók tapasztalataival, véleményeivel, ezáltal alkalmunk nyílt ok-okozati összefüggések megfogalmazására.

Anyag és módszer

A Somogy megyei tejtermelő gazdaságok felmérése érdekében szükségessé vált a gazdák személyes megkérdezése, annak érdekében, hogy átlátható képet tudjunk alkotni az ágazatban érintett vállalkozások helyzetéről. Az adatok begyűjtéséhez interjúkat készítettünk a kiválasztott gazdaságok vezetőivel, amelyet diktafonnal rögzítettünk. Az interjúalanyok meghatározása során szempont volt, hogy olyan kisgazdaságokat vizsgáljunk, amelyek tej, vagy tejtermékeket állítanak elő és értékesítenek. A kutatási feltételeinek 10 hasonló nagyságú és profilú családi gazdaság (1. táblázat) felelt meg.

1. táblázat. Az interjúalanyok bemutatása

	Családi gazdaság helye	Gazdasági forma	Profilja	Összes tehén	Árbevétel 2014-ben (millió forint)
1	Zselicszentpál	őstermelő	állattartás	6	4
2	Lábod	őstermelő	állattartás	5	4
3	Szena	őstermelő	állattartás	8	5
4	Kutas	őstermelő	állattartás	8	5
5	Szabadi	őstermelő	állattartás	7	6
6	Csoma	egyéni vállalkozó	állattartás	10	10
7	Nagybajom	őstermelő	állattartás	10	5
8	Osztopán	családi gazdaság	állattartás és növénytermesztés	9	6
9	Hajmás	őstermelő	állattartás	8	5
10	Edde	őstermelő	állattartás és növénytermesztés	4	4

Forrás: saját adatgyűjtés

Az adatok feldolgozása a Microsoft programcsomag segítségével történt.

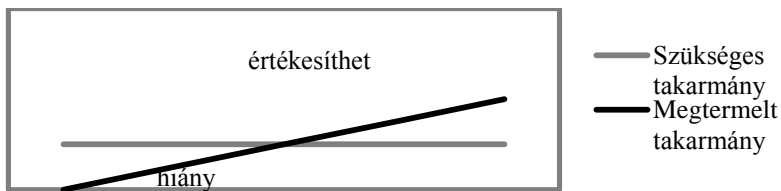
Eredmények

Az interjú a tájékoztató jellegű adatok felvételét követően a növénytermesztést befolyásoló tényezőkre összpontosított. A válaszadók szerint, a növénytermesztésből származó bevételt az alábbi tényezők befolyásolják:

- terméshozam,
- takarmány mennyisége,
- tőke.

A terméshozam a takarmány-előállítással szorosan összekapcsolható. Ha az adott évben a kedvezőtlen időjárási és környezeti elemek következtében, kevés a betakarítható termés, akkor további értékesítés nem lehetséges, ahogy azt az 1. számú ábrán szemléltettük.

1. ábra. A megtermelt és szükséges takarmány közötti kapcsolat

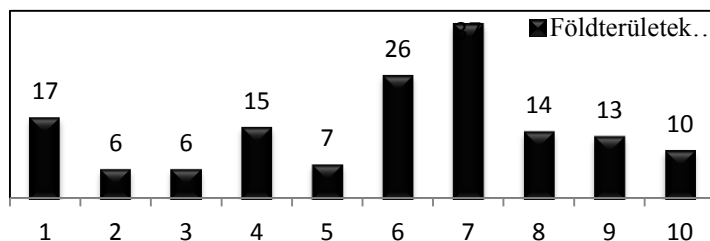

Forrás: Saját készítés

Ahogy azt a fenti ábrán is láthatjuk, ha a megtermelt mennyiség nem éri el a szükséges szintet, hiány lép fel, és további költségek merülnek fel a szükségletek kielégítéséhez. Ha azonban több produktum áll rendelkezésre a gazdáknak, egy új bevételi forrás jelenik meg, értékesített mezőgazdasági termékek formájában. A 6, 7, 8, 9-es számokkal jelzett termelők a szántóföldön termelt kultúrnövényeket a környező felvásárlóknál tudták értékesíteni. Ebből az következett, hogy a rendelkezésre álló termőföld, az állomány abraktakarmány-szükségleteit kielégítette, és a termesztett, kukorica, búza, rozs, árpa, tritikálé, zab egy részét (gazdaságonként eltérő) el tudta adni, ezáltal további bevételhez jutott.

Az interjú következő kérdése, a termőföld méretére és a művelési ágak közötti megoszlására irányult. A tejtermelés során értékesíteni kívánt tejet számos tényező befolyásolja, így például a takarmány-előállítás. A takarmány előállításához szükséges alapvető eszköz a termőföld. A felmért gazdaságokban a termőföld nagysága a 2. ábra szerint alakult.

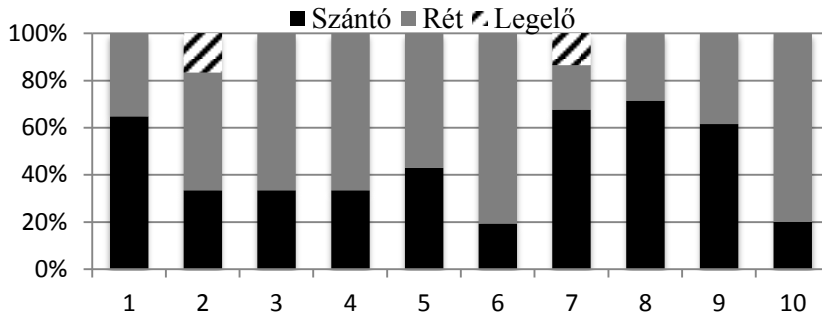
2. ábra. A rendelkezésre álló földterület nagysága gazdánként

Forrás: saját szerkesztés

A 3. számú ábrán látható, hogy csupán az esetek 30%-ában haladja meg a termőföld területe a 15 hektárt. A jövedelmezőbb termelés eléréséhez a kiadások csökkentésére és a bevételek növelésére kell törekedni. A termőföldnek köszönhetően lehetőség nyílik a takarmány saját előállításához és annak esetleges értékesítésére.

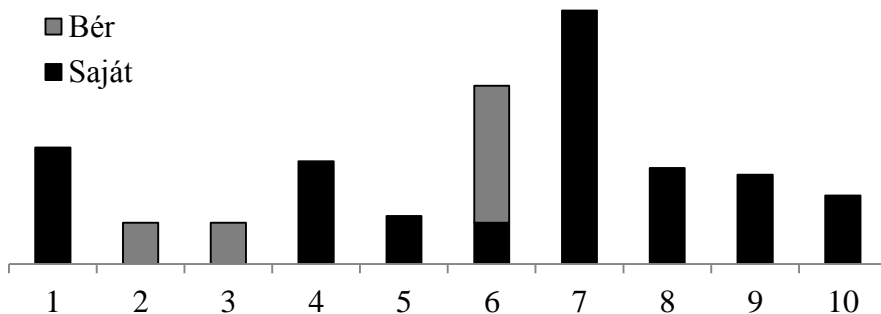
3. ábra. Termőföld megoszlása művelési ág szerint termelőkre lebontva

Forrás: saját szerkesztés

Az átlagos méret 15,1 ha, amely gazdánként különböző módon oszlik meg művelési ágak szerint (4.ábra). Az ábra alapján megállapítható, hogy a termelők nagy többsége szántón és réten gazdálkodik. Átlagosan 7,3 ha szántó, 7,2 ha rét és 3 ha legelő áll rendelkezésükre. A szántón történő növénytermesztés végtermékeként megjelenő szemes takarmány, valamint a réteken megtermelhető szálas takarmányok, elősegítik a tej gazdaságosabb előállítását. Az értékelés során a tulajdoni megoszlást is figyelembe kell venni. A gazdáknak 80%-a rendelkezik saját tulajdonú földdel, 20%-a bérel területet.

4. ábra. A földterületek tulajdoni megoszlása a 10 gazdaságban (ha).

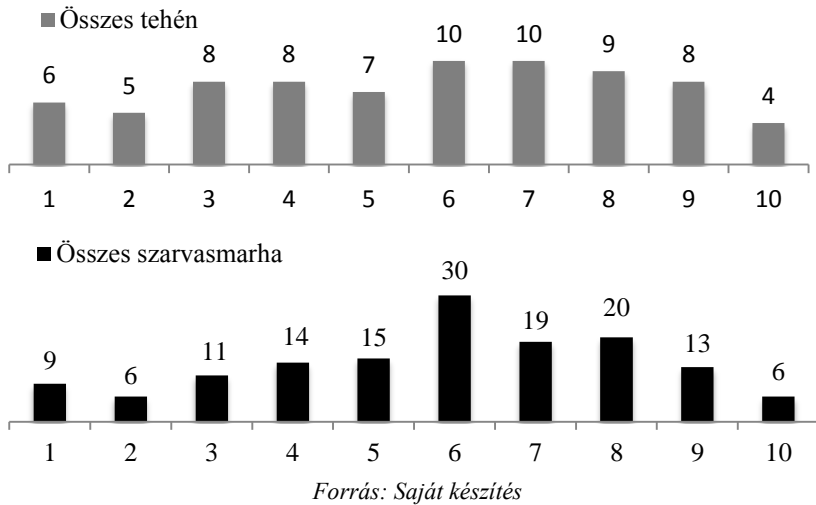
Forrás: Saját adatgyűjtés

Az ábra tanulsága alapján két gazdaság esetében nem áll rendelkezésre saját földterület, amely a gazdaság működését az alábbi módon befolyásolja:

- több ráfordítással tudja a takarmányt előállítani, a termőföld bérleti díja miatt,
- a 2. gazdaságban 5 tehénre, a 3.-ban 8 tehénre jut 6-6 ha, amely nem fedezi a szükséges takarmány-előállításához minimális termőföldmértetet.

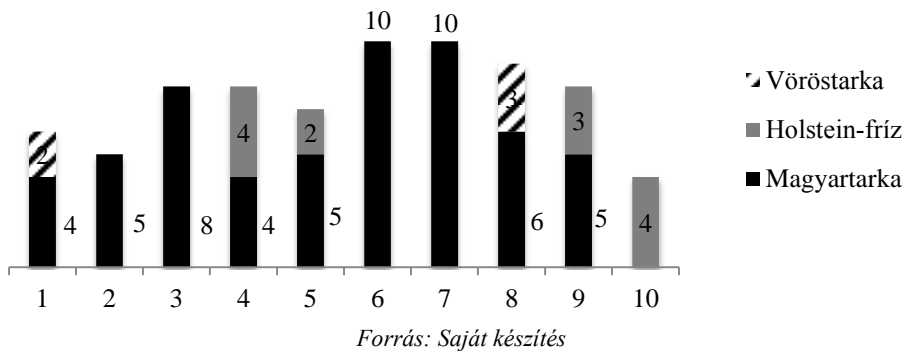
Vizsgálatainkat az állatállomány összetételének vizsgálatával folytattuk. Az állattartásban a tej és tejtermékek értékesítése mellett lehetőség van a szaporulat értékesítésére is, amely további bevételi forrást jelent, az amúgy is szűkös tőkével rendelkező gazdaságoknak. Az 5. ábra adatai jól mutatják, hogy a megkérdezett gazdálkodók átlagos tehenlétszáma 8 db még az állományban található összes szarvasmarha létszáma 14 db. Ez a létszám a megkérdezettek elmondása szerint, nem csak a tej és tejtermék előállítását fedezi, hanem a szaporulat egy részét is.

5. ábra. Az összes szarvasmarha és tehen mennyiségi eloszlása gazdákra levetítve

A 6. ábrán a szarvasmarha-állomány fajtankénti megoszlását mutatja.

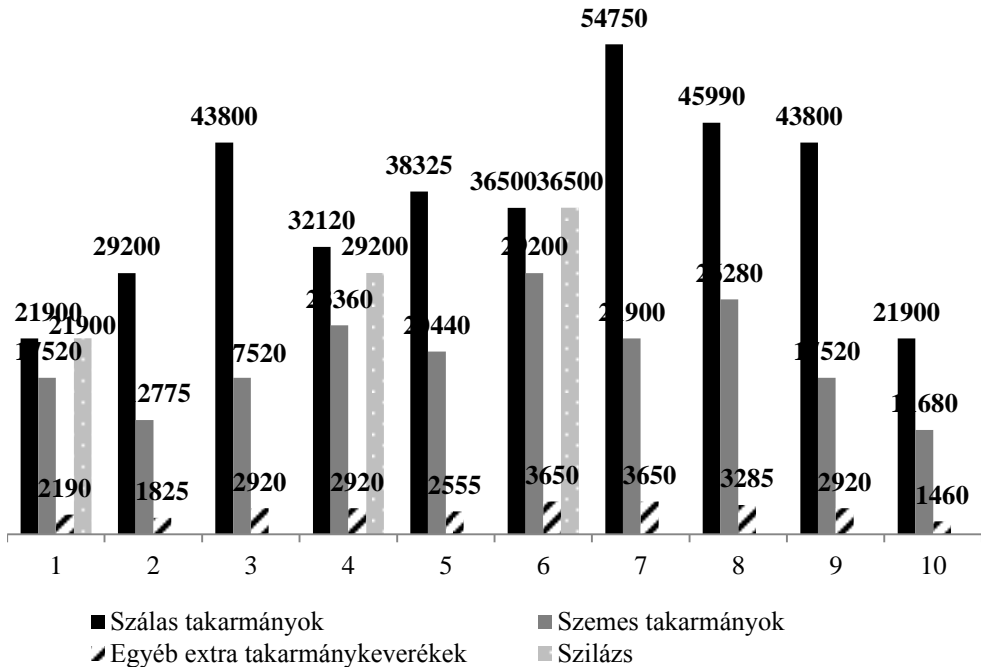
6. ábra. A szarvasmarha-állomány megoszlása a vizsgált gazdaságokban.

A gazdaságok jelentős részében az állományba állított fajtáknak több, mint a háromnegyede magyartarka fajta. A 10 termelő összes tehenállományának megoszlása ennek megfelelően: 76%-kettős hasznosítású, míg 24% tejhasznosítású. Az interjúk során megállapításra került, hogy a nagyobb jövedelemszerzési források megléte, valamint a tejüzemek megszűnése okozta nehezebb nyerstej értékesítés miatt ez a preferált fajta a családi gazdaságokban.

A következő kérdés az előállított takarmányfélésekre irányult. A gazdaságosság megítélése szempontjából, az egyik legfontosabb tényező a takarmányok olcsó előállítása és feldolgozása. A 10 kisüzemi tejtermelő önerőből előállított és vásárolt takarmánymegoszlását a 7. ábrán mutatjuk be.

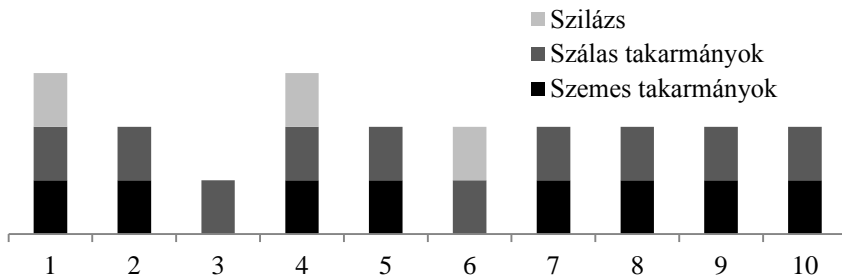
7. ábra. A gazdaságokban etetett takarmányok választéka, termelőkre vetítve (kg/év).

Forrás: Saját készítés

Látható, hogy leggyakrabban a szálas és szemes takarmányok kerültek etetésre a megkérdezett gazdálkodóknál. Fontosnak tartottuk az önerőből előállított és a megvásárolt termények mennyiségi eloszlását is megvizsgálni annak érdekében, hogy következtetéseket lehessen levonni, a gazdaságok kiszolgáltatottsági helyzetét illetően (8. ábra).

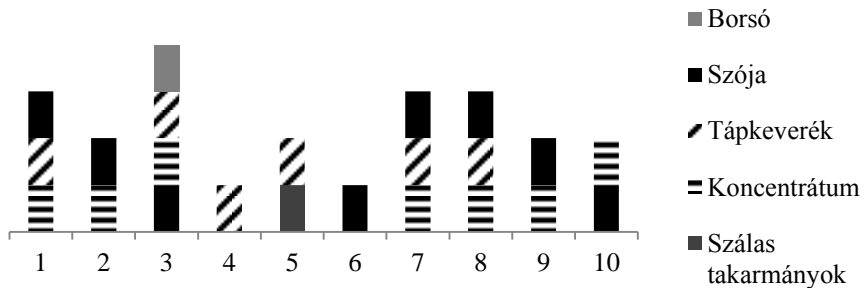
8. ábra. Az önerőből előállított termények gyakorisága, termelőként

Forrás: Saját készítés

Az eredmények, jól tükrözik, hogy az esetek többségében a termelők képesek voltak önerőből szilázst, szálas és szemes takarmányokat előállítani. Azt is érdemes megemlíteni, hogy a tejtermelés során az állatok szükségleteit nem elégítik ki a szemes, szálastakarmányok, tömegtakarmányok etetése, ezért különböző egyéb kiegészítővel fokozzák a tej mennyiségi és minőségi termelését. Ezek közé sorolhatjuk a tápkeverékeket, azok közül is a sima és koncentrált keverékeket, valamint a szóját és borsót. A vizsgált gazdaságokban leggyakrabban használt egyéb kiegészítő takarmányok etetése 100%-ban megvásárlással történik.

9. ábra. Vásárolt takarmányok megoszlása

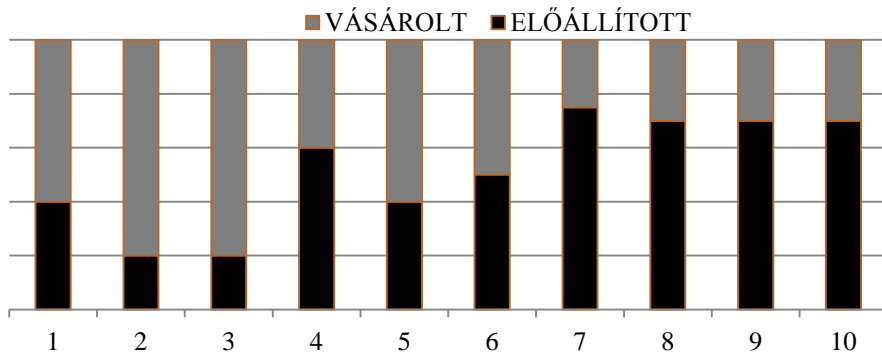

Forrás: Saját készítés

A 9. ábrán látható, hogy a tápkeverékek, a szója, a borsó képezik azokat a takarmányokat, amelyeket nagyobb költségekkel, vásárlás útján tudnak csak beszerezni a megkérdezett gazdálkodók.

Az előállított és megvásárolt termékek megoszlása gazdaságonként meglehetősen változóan alakult (10. ábra). Elmondható, hogy átlagosan a takarmányok több, mint a felét a termelők elő tudják állítani.

10. ábra. Az előállított és vásárolt takarmányok százalékos megoszlása termelőnként

Forrás: saját adatgyűjtés

A fenti ábra, jól szemlélteti, hogy 6 gazdaság legalább a takarmányok 50%-át képes önerőből előállítani, a fennmaradó 4 gazdaság azonban vásárlásra szorul, növelve ezzel költségeit. Fontosnak tartottuk a takarmányok költségeinek további vizsgálatát,

amely lehetővé teszi a gazdaságok jövedelmezőségének részbeni feltárását. Erre vonatkozó adatokat a 2. táblázatban mutatjuk be.

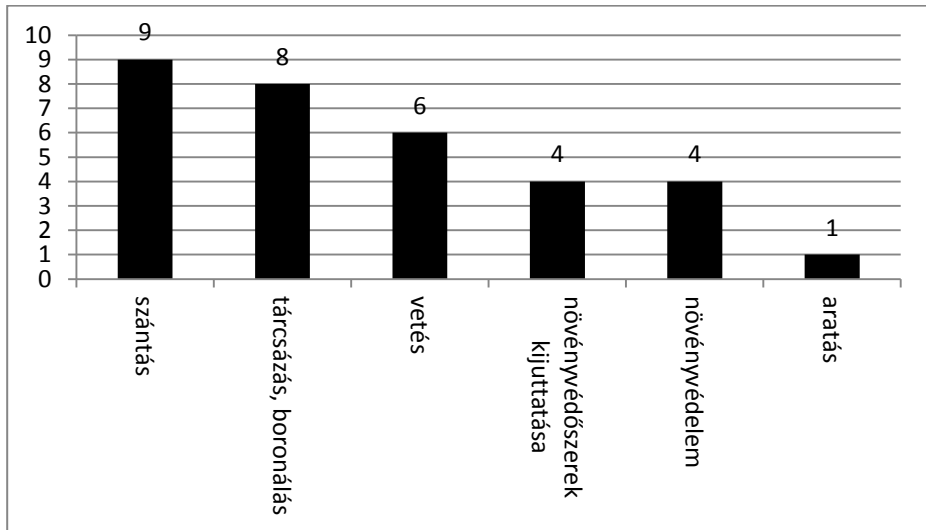
2. táblázat. A takarmányköltség változása a gazdaságokban.

	Etetett takarmányok mennyisége (kg/év)	Tejhozam (liter)	1 liter tej előállításához felhasznált takarmány-mennyiség (kg)	Etetett takarmányok mennyisége 1 tehénre vetítve (kg/év)	Takarmány-költség (forint/liter)
1.	63510	29280	2,17	10 585,00	65,22
2.	43800	22875	1,91	8 760,00	64,78
3.	64240	36600	1,76	8 030,00	60,79
4.	87600	43920	1,99	10 950,00	58,64
5.	61320	38430	1,60	8 760,00	65,98
6.	105850	45750	2,31	10 585,00	53,57
7.	80300	48800	1,65	8 030,00	56,99
8.	75555	49410	1,53	8 395,00	57,32
9.	64240	34160	1,88	8 030,00	55,14
10.	35040	26840	1,31	8 760,00	45,80

Forrás: Saját adatgyűjtés

A fenti táblázatban látható, hogy egy liter tej előállításához felhasznált takarmány mennyisége általában 1,3 és 1,8 kilogramm között mozgott a vizsgálat időpontjában. Azokban a gazdaságokban találtunk eltérést, ahol a takarmány mennyiségi változását a szilázs etetése befolyásolta, amely így meghaladta a 2 kilogrammot. Az önköltségi ár jelentős részét, a takarmányköltség alkotja. A takarmány előállításának költségei a gazdálkodók elmondása szerint 45 és 69 forint között mozog 1 liter tejre vetítve. Az interjú során megállapítást nyert, hogy azok a termelők, akik képesek a takarmányok minimum 50%-át önerőből megtermelni, ott átlagosan 54,58 forint az 1 liter tej előállításának takarmányköltsége, míg ezzel szemben ahol a takarmány beszerzése vásárlás útján történik ott átlagosan ez az összeg 64,19 forint.

Az előző részben bemutattuk, hogy mely takarmányokat, állították elő a megkérdezett termelők. Ahhoz azonban, hogy következtetéseket vonhassunk le, meg kell néznünk azt is, hogy milyen mezőgazdasági tevékenységek jelentkeztek egészen a betakarításig és ez, hogyan befolyásolja a jövedelmezőséget. A 11. ábrán (következő oldal) azokat a mezőgazdasági munkafolyamatokat láthatjuk, amelyeket az interjú alanyaink maguk el tudtak végezni.

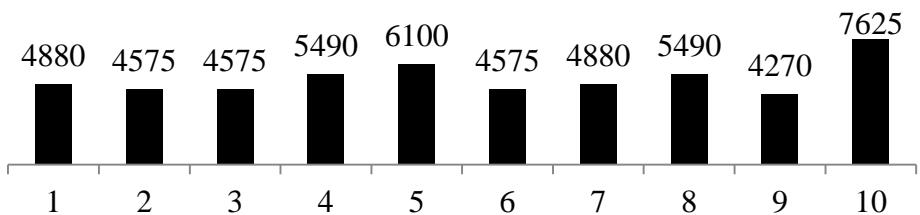
11. ábra. A mezőgazdasági folyamatok elvégzése eszközellátottság alapján

Forrás: Saját készítés

Az ábra eredményeiből megállapíthatjuk, hogy a 10 gazda közül 60%-nak a szántáshoz, tárcsázáshoz, boronáláshoz és vetéshez áll rendelkezésre olyan géppark, amely ezt lehetővé teszi. Látható továbbá, hogy leginkább a növényvédelem és az aratás okoz nehézséget a termelőknek. Ahhoz, hogy lássuk, ezek milyen költségteteleket jelentenek, összegyűjtöttük a gyakorlatban alkalmazott bérmunka árakat:

- a szántás: 20 000 forint/ha,
- tárcsázás és boronálás: 10 000 forint/ha,
- vetés: 10 000 forint/ha,
- növényvédőszeresek kijuttatása: 7 000 forint/ha,
- növényvédelem: 10 000 és 15 000 forint/ha,
- és az aratás: 22 000 és 25 000 forint/ha.

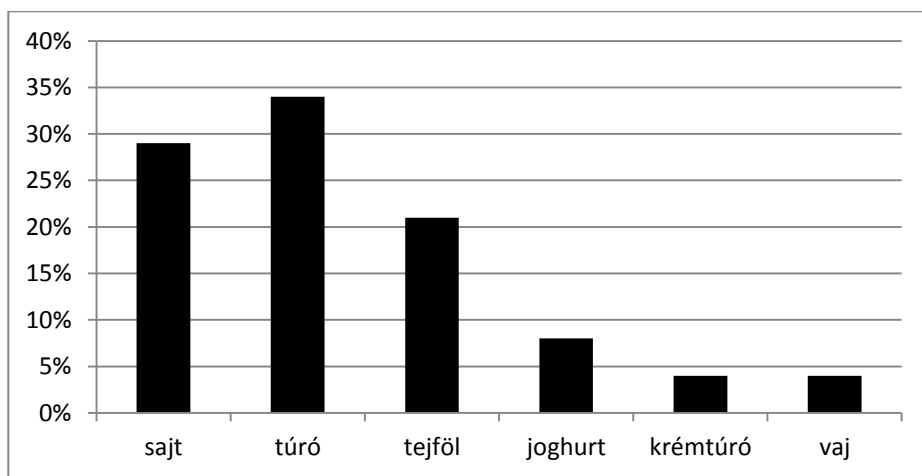
Az interjú során rákérdeztünk a tejtermeléssel kapcsolatos legfontosabb információkra is. Termelőkként jelentős eltérés mutatkozik a tejtermelés mennyiségében (12. ábra).

12. ábra. 1 tehén megtermelt tejmennyisége egy laktáció alatt (liter).

A 10-es számú gazdaságban, a magasabb tejtermelés oka, hogy a gazdaság számára 4-5 éves, fiatal holstein-fríz állomány áll rendelkezésére. A többi gazdaságban 15 és 20 liter között mozog az átlagos napi tejtermelés/egyed. A gazdák állományába helyezett szarvasmarhák tejtermelése átlagosan 17,2 liter. Évente, átlagosan 5246 liter/tehen tejét állítanak elő a gazdaságban. Ez a tejmennyiség kisüzemi szinten jelentős.

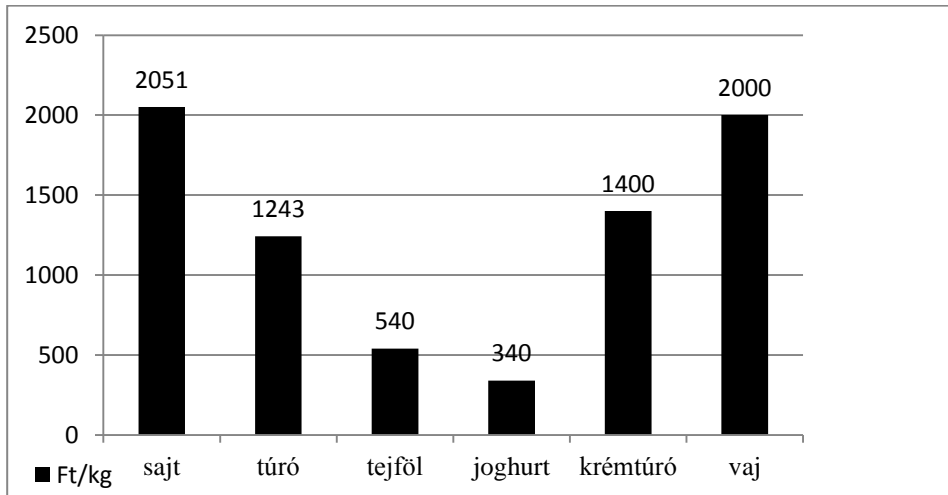
A vizsgált gazdaságokban vizsgálat tárgyát képezte a tej értékesítési módja is. Valamennyi megkérdezett a megtermelt tejet háznál vagy helyi területi piacokon értékesíti. Az alacsony felvásárlói ár és a tőke hiánya miatt ugyanis nem engedhetik meg maguknak, hogy akár rövid ideig is veszteséget termeljenek. Egyre gyakoribb azonban, hogy a tej nem végtermékként, hanem alapanyagként szerepel a kisgazdaságokban (13. ábra).

13. ábra. Az értékesített tejtermékek választéka

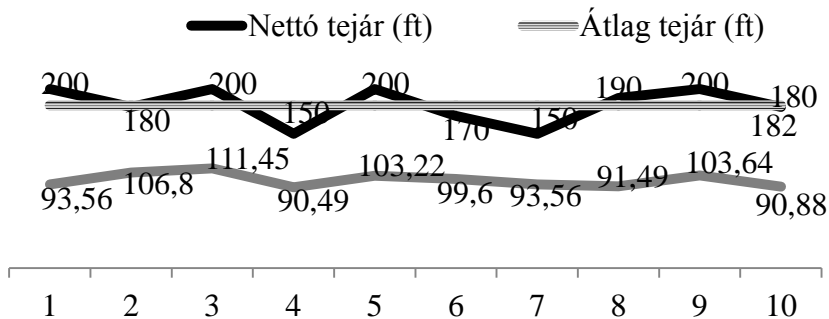
Forrás: Saját készítés

A 13. ábrán látható a piacra bocsájtott tejtermékek széles választéka. A megkérdezett tejtermelő gazdaságokban a leggyakrabban sajt- és túró készítményeket állítanak elő és adnak el. Az interjú adatai szerint a tejkészítmények nettó ára termelőnként igen megoszoló. A 7-es számmal jelölt gazdaságban például 1100 forint/kg áron értékesítik a sajtot, míg az 1, 2, 5-ös számmal jelzett termelők 2000 forint/kg körüli áron tudják termékeiket eladni. A válaszadók elmondása szerint, ennek hátterében a lokális körülmények állnak. Az utóbb említett 3 gazdaság jól reagált arra miszerint kereslethiány van a termékekre az adott településen ezáltal feldolgozott terméküket magas áron tudják értékesíteni. Ez a trend azonban a 6-os és 3-as termelő esetében megfordult. Az interjúk alatt kiderült, hogy ők is 2000 forint/kg feletti áron értékesítettek, de a piac idővel telítődött, így a megkérdezés időpontjában már csak 1600-1800 forint/kg körüli árral tudnak csak vevőt találni. A tejtermékek nettó ára forintban, kilónként, illetve literenként a 14. ábrán (következő oldal) került feltüntetésre.

14. ábra. A tejtermékek nettó árának alakulása a vizsgált családi gazdaságokban

Forrás: Saját készítés

Fontos vizsgálati szempont volt az önköltségi ár alakulásának vizsgálata a vizsgált családi gazdaságokban. Erre vonatkozó adatokat a 15. ábrán láthatunk.

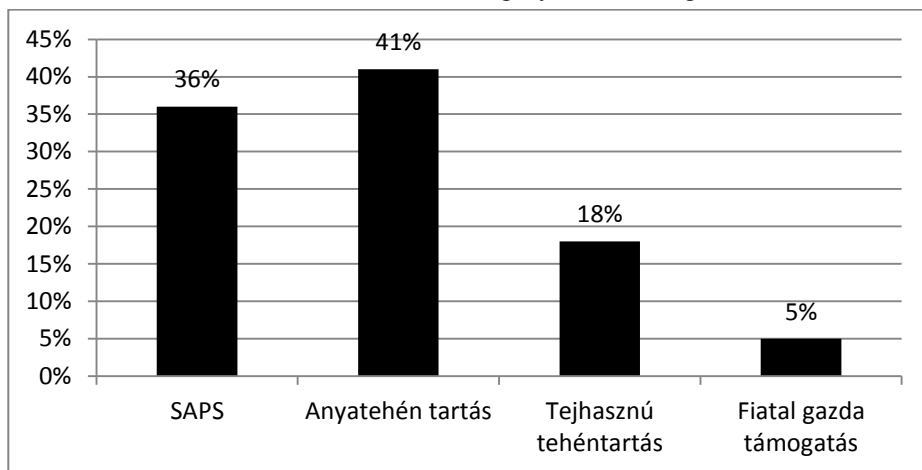
15. ábra. A tehéntej literenkénti nettó ára a vizsgált 10 gazdaságban.

Forrás: Saját készítés

Az ábra adatai szerint a legkisebb volt a tej előállításának literenkénti nettó ára a 4. gazdaságban (150 forint), míg a legnagyobb költséget a 9. gazdaságban mérték (200 forint). A vizsgált gazdaságokban az átlagos értékesítési nettó tejár literje 182 forint. Az értékelés során figyelembe kell venni, hogy a nagygazdaságokban egy liter tejet közel 70-80 forintból állítanak elő, addig kisgazdaságokban ez az összeg 90-110 forint közötti sávban mozog. A fajlagos tej literenkénti előállítási költsége nagyban függ a tökeellátottságtól, földterület méretétől, takarmányozástól és a kereslettől. Megközelítően átlagosan 100 forint az előállítási költsége egy liter tejnek.

A szűkös eszköz és tőke ellátottság mellett működő családi gazdaságok fejlesztése céljából lehetőség van pályázati források igénybevételére. Az interjúkból kiderült, hogy a megkérdezettek 100%-a igénybe vesz valamilyen pénzügyi forrást (16. ábra).

16. ábra. A termelők álltál igénybe vett támogatások

Forrás: Saját készítés

A leggyakrabban igénybe vett támogatási források az egységes területalapú támogatás (SAPS) és az anyatehén tartás támogatása. A pályázati források között jelentős szerepet kapott a tejhasznú tehéntartás támogatása valamint a fiatal gazda pályázat is.

Arra a kérdésünkre, hogy volt-e az elmúlt 4 évben megvalósult beruházása a vizsgált gazdaságnak, a válaszadók 60%-a elmondta, hogy erre nem volt lehetőségük, csupán 4 válaszadó számolt be befejezett beruházásról. Ebből a 4 gazdából 1 tudott önerőn kívül egyéb támogatásokat is igénybe venni. A beruházás fajtái az alábbi módon alakultak:

- gépbeszerzés: 2 gazda,
- sajtkonyha kialakítása: 1 gazda,
- zöldmezős beruházás: 1 gazda.

Az interjúk alapján általánosságban elmondható, hogy a válaszadók igyekeznek a rendelkezésre álló eszközök és tőke mellett, jobb jövedelmezőséget elérni, ennek érdekében a termőföldterület minél jobb kihasználtságára törekednek és maguk kívánják művelni azt. A folyamatos fizetőképesség növelése céljából, a tej további feldolgozásra kerül abból a célból, hogy a tej hozzáadott értéke javuljon

Következtetés, javaslatok

A dolgozatunkban Somogy megyei tejtermelő kisgazdaságokat vizsgáltunk. Azért tartottuk fontosnak a kisüzemi tej és tejterméket előállító gazdaságok felmérését, hogy helyzetüket könnyebben meg tudjuk ítélni. Vizsgálataink során a tej és tejtermékek előállítását befolyásoló tényezőket tártuk fel, amelyek nagyban hozzájárulnak a vállalkozások jövedelmezőségéhez. 10 tejtermelő családi gazdálkodás vezetőjét kerestük fel személyesen, akikkel interjút hajtottunk végre. Az adatok feldolgozása során, arra

próbáltunk törekedni, hogy minden esetben a személyes véleményük is valamilyen formában megfogalmazódjon, így hitelesebb képet kaphassunk az ágazatban dolgozók helyzetéről.

Az összegyűjtött és feldolgozott adatok, információk és személyes vélemények alapján a következő következtetéseket vonhatjuk le:

A tejtermelést befolyásoló főbb tényezők az alábbiak:

- termőföld,
- takarmányozás,
- állatállomány.

E három tényező megszabja a gazdaságok bevételének nagyságát. A termőföld nélkül a takarmány beszerzése jóval drágább, ami ellehetetleníti a jövedelmező gazdálkodás folytatását. A vizsgálatok során kiderült, hogy rendelkezésre állnak olyan eszközök, gépparkok, amely a takarmányok jelentős részének önerőből történő betakarítását lehetővé teszik.

A tej és a tejtermelését befolyásoló tényezők miatt, a gazdák igyekeznek több bevételi forráshoz jutni. A szűkös termőföld és állatállomány miatt, bevételük alacsony. A nagyobb bevételi forrás elérése érdekében a tej hozzáadott értékén próbálnak javítani. Az értékesített tejtermékek között főleg a sajtok, túró és tejföl szerepelnek.

Az interjú összegzéseként az alábbi javaslatok fogalmazódtak meg bennünk:

- A családi gazdaságok üzemméretének fejlesztését az alacsony tőke ellátottság befolyásolja. A géppark fejlesztése mellett, olyan támogatási lehetőségekkel is élni kell, mely lehetővé teszi a nagyobb üzemméret kialakítását (fiatal gazda támogatási program).
- A tej hozzáadott értékét lehet javítani azáltal, hogy a tej nem végtermékként jelenik meg, hanem nyersanyagként. Szükséges és elengedhetetlen a tej további kisüzemi szinten történő feldolgozása, amely során a tejkészítmények színes választékával lehetőség nyílik kielégíteni a meglévő keresletet. A gazdaságok likviditásának javítására megoldást jelent a tejtermékek körének bővítése.